

BILJEŠKE O NAŠI NARODNI EPSKI PJESMA

UVOD:

U pogledu usmene narodne književnosti je 19. stoljeće sigurno bilo najvažnije, najplodnije i najjače dinamično! Ne mislim samo na živu komunikaciju, nego i na mnogobrojne zapise. Usmena književnost je i početkom 20. stoljeća još dost proširena, ali ona već nima spomenutu primarnu komunikacijsku snagu kot prlje i najkašnje s Drugim svitskim bojem su joj se konačno „gusle potrle“. Slično valja i za rukopisne zapise! Rukopisni materijal u brojni rukopisni pjesmarica iz 20. stoljeća je jur vrlo sličan i relativno nezanimljiv. Istraživači naše usmene književnosti su se u prošlosti svenek naslanjali na štampanu Kurelčevu zbirku iz 1871. ljeta. Razumljivo! Povijest usmene književnosti je zavisna od zapisov. Stare rukopisne zbirke su rijetke i u privatni ruka teško pristupačne. U biblioteka, arhivi ili na prašni podi se kumaj još nešto more iskopati.

Teksti različite provenijencije upisani su jedino po volji i ukusu pisca. To su privatne antologije i ne postoju dvi rukopisne pjesmarice identičnoga sadržaja. U rukopisne pjesmarice bilježili su se stihovni oblici, i to skoro isključivo lirske narodne jačke! Vrlo rijetki su zapisi epskih, odnosno epsko-lirskih narodnih jačak!

Činjenica je ali, da je u pogledu današnje poznate gradje temeljito i sistematično izučavanje i istraživanje usmene narodne tradicije vrlo slabo! Falu nam mnoge veće i detaljnije znanstvene studije o našem usmeno-pismenom jerbinstvu. Najbolje obdjelano i istraženo područje narodne lirske poezije je ono oproštajnih mrtvačkih jačak - nekadašnjih spričanaj, kade do sada postoji jur cijela poredica dobrih knjig. U prvom redu na temelju rukopisnih ostavščinov - na primjer Dobrovićeva (1999) na Gusićevoj, a Holzerova (2009) na rukopisnom materijalu Ivana Kusztricha, svojega prastarogaoca iz Novoga Sela. Tradiciju javkanja u Stinjaki je u svojoj disertaciji izvrsno analizirao i prisposdobio s hrvatskom na jugu mladi muzikolog Marko Kölbl (2017).

Puno manjom širinom i dibinom obdjelana je naša narodna epska poezija! U principu se stalno ponavljaju i citiraju pjesme iz Kurelčeve zbirke. U prvom redu pjesme s prepoznatljivimi motivi iz stare domovine

Razumljivo, da naše epske narodne pjesme po tri stoljeći u novoj domovini već nisu odgovarale onim klasičnim, odnosno junačkim na jugu. Kad su se naši oci odselili u današnje kraje uzeli su sa sobom i svoju tradicijsku kulturu. Usmena književnost je ovde u iseljentičtvu razvila i nastavila svoj specifičan život. Počela se otpupčati i naslanjati na nove susede, „*pa je zato bogata epska tradicija u novoj postojbini presušila*“ (Benčić 1998:166). Potpuno normalni proces! Počeli su se razvijati i dominirati kraći oblici usmene lirike. Epski sadržaji pretvarati u lirske sadržaje. Probijali su se sveopći i univerzalni sadržaji najvažnije človičje sociološke i emocionalne razine - i to ljubavni! Počela je dominirati ljubavna motivika u svi sitni, najmanji detalji, u svi raspoloženji i svi životni trenutki i prilika. U pripomenku je Kurelac priključio kratku ocjenu svojega sakupljenoga i štampanoga materijala (Kurelac 1871: LI-LIV). A činio je to iz visokoga stupca ondašnjih mjerodavnih filoloških kriterijov i kot Karadžićev učenik! O lirski jačka misli i Kurelac da „*odista nisu slabije ikojih drugih na jugu. Ima ih, kděkad dvě samo vrstice, pak da rečeš: to je diamant*“ (Kurelac 1871: LII).

Manje pozitivno govori o narodnom epskom jerbinstvu, osebujno u slučaju kad vidi i sluti da su jačke „*prēvedene iz kakve Nēmačke kronike i koječim, čega može bit u izvoru ne ima, podasute.*“ (Kurelac 1871:LII) Svejedno pruži Kurelac najveć mjestu analizi opširne epske jačke „Aleksander“. Hvali izvrsni prijevod i datira ga u 17. stoljeće. Iz pogleda napjeva se je u novijem vrimenu bavila s ovom narodnom jačkom Jelka Zeichmann-Kočiš u kalendaru Gradišće (1993: 41-53).

Tema mojega članka je jedan daljnji prijevod iz nimškoga jezika, i to narodna jačka pod brojem 466. (Kurelac 1871: 164-167). Kurelac je imao u ruki 2 različne rukopise. U zbirku je zabilježio samo uzlopsku varijantu (Rkp-Uzlop), a drugu citira samo u fusnoti bez oznake mjesta. U mojem vlasništvu se nahadjaju još dvi dodatne rukopisne varijante ove narodne jačke, jedna iz Maloga Borištova iz pera Ignaca Baidinger (Rkp-Baidinger) i jedna iz ostavščine obitelji Gregorić (Dardini) u Mjenovu (Rkp-Gregorić)! Maloborištovski rukopis je datiran (1866.) i starji od Kurelčeve knjige, a nedatirani mjenovski iz 2. polovice 19. stoljeća isto nije otpis iz štampane zbirke. Pisatelj (pisateljica) obično nije bilježio jačku pri slušanju „iz ust“, nego iz pamćenja, onako kako je ju naučio napamet. Kurelčeva varijanta (Rkp-Uzlop) je prez naslova. Doznajemo ga u dvi ostali rukopisi, glasi: „**Jacska od dvi Szesztar**“. Postavlja se sada pitanje: kakova je to jačka? Govor je, kratko rečeno, o lipom primjeru jedne klasične narodne balade, jednom usmenoknjiževnom žanru narodne pripovidne poezije, koga smo do sada u našoj književnoj povijesti potpuno zanemarili!

Kao muzikalno-poetska književna vrst siže narodna balada u visoki sridnji vijek i bila je proširena u cijelom europskom kulturnom krugu. To je jačka specifične narativne prirode u kitica u koj se prepliću lirski, epični i dramatični elementi! Glavna tema narodne balade je individualna človičja sudbina, odnosno človik ubačen u neku sudbonosnu situaciju. Ona projecira povijesna zbivanja, nacionalne odnose i društvene konflikte, etničke suprotnosti i filozofska pitanja u intimni život i gleda sve kroz prizmu ekstremno konkretne individualne sudbine. Sve vrimensko, lokalno i mitsko čini samo pozadinu i prostor za peršonske konflikte (Sirovátko 1967:163). Koncentrira se na jedan jedini (dramatični) čin i jedan jedini konflikt i razvija ga u nekoliko manji scena. Dogodjaji narodne balade su pretežno tragični, ča valja pak osebujno za rezultat, za konačnu propast, za smrt akterov.

Narodna balada nije tipična običajna pjesma. Imala je u prvom redu funkciju „djelatne pjesme“ za olakšanje i zabav pri monotonom poslu, na primjer u dužički zimski večeri pri perječihanju ili pri fuženju kukorice. Prenašale su jačke peršone iz nižega sloja – službene, dekle, sluge i biruši - u prvom redu žene, ke su stale blizu transportiranom tragičnom sadržaju. Pjevačice i slušatelji su se u baladi lako identificirali sa sudbinom pojedinih protagonistov i ravno zbog toga je bila ova pjevana vrst narodne poezije vrlo obljubljená (Dreo/Gmasz 1997: 29).

Jezikom i stilom izražavanja se razlikuje narodna balada od visokoga književnoga stepena, ali na drugu stran to nije i prosti, suhi i jednostavni razgovorni jezik. Sadržava puno bogatoga jezičnoga blaga, zastaranih elementov, izrazov ki se ne hasnuju u svakidašnjici. Karakteristična je određena jezična struktura u obliku formulov. Ne slijedu daljnje jezične ili književnoznanstvene analize! Zanimljivija je druga činjenica! Narodne balade su živile u mnogobrojni varijanta (teksta i melodijov) i zato kanim u prvom koraku prisposodobiti neke dijele teksta i tim dokazati i dokumentirati proširenost i vitalnost, ondašnju živu dinamiku usmenoknjiževne komunikacije med Gradišćanskimi Hrvatima. Preuzeti ću svisno sve citate iz rukopisov u originalu. Svako korigiranje i normiranje bio bi korak izjednačenju.

„Jacska od dvi Szesztar!“

SADRŽAJ:

Govor je o dvi sestra u Hrvatskom (Francuskom) orsagu u Gradu Lužica. Mladja je bogato udana i bez dice. Starja ima 6 dice i živi u siromaštvu. Muž joj je zidar i kad se jednoga dana ubije na poslu ostane ona sama s malom dicom. Stoji kratko pred ponovnim porodom. Zato prosi svoju sestru i svojega svaka za pomoć. Kot kucka ju bogata sestra jednim kusom kruha istira domom, kade ona veljek porodi dvojke. U velikoj nevolji pošalje dvojju veću dicu sestri, da isprosu malo jila za kimpet. Baticom u ruki izigna bogata sestra i ovu dicu domom. Nato umre majka od velike tuge i žalosti. Svak bi sada zeo troju (dvoju) dicu k sebi, ali žena to odbije i veli „*Volila bi veljen vraga poroditi, neg tuje punkrte pri sebi hraniti!*“ Deveti dan kašnje dica su pomrla i u majkin grob zakopana. Lakomnoj i tvrdokornoj sestri se ispunu riči proklinjanja. Porodi čudnu stvar. Spodobna je vragu, ima svinjsku glavu, medvidje noge i vražje kreljute. Kumaj žena veli da bi volila va pakao propasti, ko ona počinje odmah velikim jaukanjem u zemlju, u pakao prosidati. I nije joj bilo pomoći!

KOMENTAR:

Maloborištovski rukopis ima 84 kitice, a Mjenovski i Uzlopski imaju 88 kitic u ritmu narodnoga dvanaesterca i u klasičnom dvostihu, u kom se je kod Gradišćanskih Hrvatov i spričalo, pirovalo, špotalo i zabavljalo. Jačka počinje tipičnom formulativnom stilizacijom, ričom „*Poslušajte*“. Istovrimeno kani pjevač (pjevačica) slušatelju potvrditi stvarnost i vjerodostojnost zbivanja. Zato stavlja baladu u lokalne i vrimenske okvire. Relativno malo razlike postoji u naši tri rukopisi pri naznačenju vrimenta, ali za toliko već u vezi sa scenarijem zbivanja, ki se u mjenovskoj i uzlopskoj varijanti nahadja u „*Hrvatskom orsagu*“, a maloborištovski pisac ga je premjestio u „*Francuski orsag*“. Varoš „*Lužica*“ mutira ovde u oblik participa prezenta „*Ležeći*“. Svojim pokazom na Lužičke Srbe (Wendenland) ima Kurelac sigurno pravo! Pojam za regiju „*Lausitz = Lužica*“, se u baladi hasnuje za mjesto, za grad.

(Rkp-Baidinger) *Poszlusaite Bracha, zsalosztne novine*

Ku chu vam povidat, va szadasnye Wrieme

Ko szeje zgodalo, Léta tiszuchéga

Csetire pétoga, miszecza Aprila

Franczoszkom Orszagi, Varósi Lezséchi

(Kurelac 1871:164-167) *Poslušajte, bratja, žalostne novine,*

Ku ću vam povidat va sadašnje vrime,

Ka se je sgodila leta tisućega

Četrdest peto miseca aprila

V Hrvatskom orsagi, v varoši Lužici

(Rkp-Gregorić) *Poszlušajte szada, moja draga Bracha,
csavam ochu szpivat i na razum ja dat,
Csa szeje zgodalo, leta Tiszuchega
csetira petoga, miszecza Aprila
Horvatczkom orszagi, varosi lucziji,*

Iz pogleda sadržaja razlike nisu bitne, odnosno uopće ne postoju! Razlikuju se rukopisi samo transportiranim jezikom, kao na primjer u baladni kitica po tragičnoj smrti muža/oca:

(Rkp-Baidinger) *Proslai Kszvojoj szesztri zsalosztno tuzsila
Daj druga zgubila, nyoi je povidala
Szesztra tverdokórna nyoi odgovor dala
Csa mije potebi pétlyerszka bestija*

(Kurelac 1871: 164-167) *Sestri se potužit putem s' odpravila
I tužni gubitak njoj je objavila.
Sestra tverdokorna taj odgovor dala:
„Ča mi je po tebi, mrcina paklenska!“*

(Rkp-Gregorić) *Islaj k szvojoj szesztri, premilyano tusit,
Daje nye mus mertav i ponizno molit,
Szesztra tverdokorna, joi odgovor dala
Csamije po tebi, Petlyerszka Bestija,*

Tradiranjem su se u toku vremena preminjali pojedini dijeli teksta. Stalno su se minjala podudaranja. Jednoč je uzlopska varijanta bliža maloborištofskoj, na drugom mjestu opet mjenovskoj. Balade su pune zanimljivih detaljev! Na primjer sve tri u gradišćanskohrvatskom jeziku zastupane varijante riči *pas, kukac* i *cucak*. Lipi znaki i dokazi velike proširenosti i žive usmene tradicije!

(Rkp-Baidinger) *Ter joije kusz Kruha, kod pszu van hitila*

(Kurelac 1871: 164-167) *Sestra joj kus kruha kot cucku hitila*

(Rkp-Gregorić) *pak joi je kusz kruha kod kuczku hitila*

Narodna balada se obično koncentrira samo na jedan jedini konflikt. U našem slučaju to nije ljubavni, niti zločiniteljski, nego socijalni! Diboka socijalna puč ovde nije staležni konflikt, nego razlika i nepravica med dvimi sestrama, tako da su se mogli jačkari i slušatelji, ki su morebit živili pod najosnoviji životni uvjeti, lako najti u koži siromašne sestre. Smrt muža na gradilišću stoji na početku potresnoga pripovidanja. Bogata sestra nikako nije pripravna da pomore svojoj siromašnoj sestri. Postepeno raste pripovidna emocionalna napetost i dosiže prvu kulminaciju istiranjem i proklinjanjem siromašne dice. Preminula je od tuge i žalosti siromašna sestra kad je uvidila da nima pomoći. A devet dan kašnje i nje sirote. Potresno izražena trpnja majke i dice je kod slušateljev sigurno pritiskala na suzna žlijezda.

Takovo stvorenje tvrdoga i mrzloga srca, bez svake človičje ćuti, bez svakoga pomilovanja si je zaslužilo Božju kaštigu! Dogodilo se - porodi bogata sestra:

(Rkp-Baidinger) *Jednu stvár rodila grisnicza lakóma*

Vragu ne Csloviku bila je Szpodóbná

Ar glava je kónyszka a nóge Medvigye

Mészto ruk krelyute je jimalo vrasje

(Kurelac 1871:164-167) *Čudnu stvar rodila grišnica lakoma,*

Vragu, ne človiku, bila je spodobna.

Glava ´e bila svinjska a noge medvije,

Mesto ruk kreljute imala vražje.

(Rkp-Gregorić) *Csudnu sztvar rodila, grisnicza lakoma,*

vech vrag neg Csloviku bila je szpodóbná,

Ar glavu je konyszku, A Noge medviche,

nit ruk ni jimalo, neg krelyute lyute,

Za razliku od Kurelca („*svinjska glava*“) ima porodjena čudna stvar u maloborištovskom i mjenovskom rukopisu „*konjsku glavu*“. Pomoću rukopisnih varijantov je moguće ispraviti vidljive pogriške, izostavljanja, nečitljivosti i fragmentarne tekste. Tako na primjer u slučaju Kurelca, kade ne odgovara izraz „*ručenje*“. Postuju dvi mogućnosti interpretacije:

(Rkp-Baidinger) *Nikuliko dan szu lyudi prihajali*

Nnyé [!] tuzsno zruczanye jeszu poszlsruali

(Kurelac 1871:164-167) *Nikuliko dan su ljudi prihajali,*

Tužno nje ručenje jesu poslušali.

(Rkp-Gregorić) *Nikuliko dan szu, lyudi prihajali,*

Nyé tusno mucsenye jeszu poszlsruali,

Naša narodna balada završi – kot obično - moralnim kriticama, opominjanjem i upozoravanjem slušatelja, da ne postane takov, bolje rečeno da ne završi kot prokleta grišnica.

Ova narodna balada je prijevod i naredno je stigla prik susjedskoga nimškoga kulturnoga kruga u našu usmenu predaju! Narodne balade su bile proširene po cijeloj Europi i stručna literatura govori o sedmeri veliki „*prostori balade (Balladenlandschaften)*“: skandinavski, engleski, romanski, balkanski, zapadnoslavenski i velikoruski. Uprav panonsko područje je bilo idealna kontaktna zona za izmicanje i posudjivanje jačak iz jednoga jezika u drugi (Dreo/Gmasz 1997:31). I za Nikolua Benčića je u svojoj prvoj knjigi o povijesti naše književnosti „*jasno da se uklapaju (Gradišćanski Hrvati) u sadržaje i forme panonskoga prostora, svejedno koji je to narod*“ (Benčić 1998: 167). Narodne pjesme (balade) su produkt anonimnih pjevačev, nadarenih dvojezičnih ili trojezičnih pojedinca. Takovih je sigurno bilo dosta u našem narodu! Stipe Botica daje u novoj povijesti hrvatske usmene književnosti puno mjesta analizi Kurečeve zbirke, kade piše: „*Veći dio pjesama i motiva u njima petrificirao se, ostao isti onakav kakav je bio dok su ga izvodili u staroj domovini, prije preseljenja u Gradišće*“ (Botica 2013:160). Na drugu stran su ali nove životne okolnosti, osebujno životna simbioza s novim susjednim narodima pomagale razvijati nove oblike, sadržaje, motive i nove melodije.

Nije mi se u kratkom času ugodalo izviditi odgovorni zviranjak, odnosno varijantu na nimškom jeziku. To bi bila zadaća daljnijega i intenzivnijega istraživanja, ča valja i za sva druga pitanja! Glavni cilj članka je dokumentarni: dokazati, da smo i mi Gradišćanski Hrvati imali svoje narodne balade, odnosno da smo i mi dio europskoga „*prostora balade*“!

RUKOPISI:

- 1) (Rkp-Baidinger): „*Jacska od dvi Szesztar!*“, 1866., Mali Borištof.

1+2 listi (nepaginirani), 210X170 mm, 16-18 redi.

List 3r: Kolofon: „*Mali Boristof 5. Dezembra 1866*“

Ignaz Baidinder“

- 2) **(Rkp-Gregorić):** „*Jacska od dvi Szesztar“* (dio rukopisne pjesmarice), 2. polovica 19. st., Mjenovo.

51 list (nepaginiran), 170X105 mm, tekst uokviren i liniran, 10-12 redi.

Pisatelj nije poznat, vjerovatno iz Dardinoga stana (Gregorić).

Dio pisanke , prez korice, otvoren hrbat povezan koncem i grubno ispravljen, djelomično tekst nečitljiv: izbrisano črnilo i umazan papir.

1r-11r: *Jacska od Muke Krisztusa*

11v-19r: *Jacska od szv: Andrije*

19v-32v: *Jacska od Bogabojeche Divoike*

33r-40r: *Jacska od dvi Szesztar*

40v-47v: *Jacska od Kananszkoga veselja*

48r-51v (nepotpuno): *Jacska od jimena Jezusevoga*

Obadva rukopisi su u mojem vlasništvu.

- 3) **(Kurelac 1871:164-167):** Uzlopsku varijantu je Kurelac zabilježio u svojoj zbirci bez naslova pod brojem 466.

LITERATURA:

Benčić, Nikola (1998): Književnost gradišćanskih Hrvata od XVI. stoljeća do 1921. Zagreb. (Prinosi za povijest književnosti u Hrvata. Autori i djela. 7.)

Botica, Stipe (2013): Povijest hrvatske usmene književnosti. Zagreb: Školska knjiga.

Dobrovich, Jakob/ Enislidis, Ingeborg (1999): Spričanje. Das Toten-Abschiedslied der Kroaten im Burgenland. Wien (u.a.): Böhlau. (Corpus musicae popularis Austriae. 11. Volksmusik im Burgenland).

Dreo, Harald/Gmasz, Sepp (1997): Burgenländische Volksballaden. Wien; Köln; Weimar: Böhlau. (Corpus musicae popularis Austriae. 7. Volksmusik im Burgenland).

Holzer, Georg (2009): Hrvatska spričanja u svoji povijesni i arealni dimenzija = Der kroatische Totenabschiedsgesang in seinen historischen und arealen Dimensionen. Trajštof: ZIGH. (Biblioteka gradišćanskohrvatske studije. 5.)

Kölbl, Marko (2017): Burgenlandkroatische und kroatische Totenklagen. Wien. Diss.

Kurelac, Fran (1871): Jačke ili narodne pjesme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župah Šoprunskoj, Mošonjskoj i Želěznoj na Ugrih. Zagreb: Albrecht.

Sirovátka, Oldrich (1967): „Stoff und Gattung – Volksballade und Volkserzählung.“ U: Fabula. 9, 162-168.

Zeichmann-Kočiš, Jelka (1993): „Aleksander. Jedna od najstarjih jačak Gradišćanskih Hrvatov.“ U: Gradišće kalendar 1993, 41-53.